

A SZELLEMI LÉT MEGNYILVÁNULÁSAI

Míg az anyagelvűség alapján véve meta fizikai szemléletmódja úgy járt a valósággal, mint a színvak a színekkel szemben, nem látta meg az egész valóságot átható szellemi összetevőt, addig a phaenomenologia épp az anyagi valóságon mutatta ki a szellem nyomait és módszeresen kidolgozta azt az utat, mely a tárgytól a tudatig, az alkotásból az alkotóig, a közösségből a közösséget képző és összekötő szellemig vezet. A régi szellembölcselet majdnem kizárólag a tudat és az öntudat világából igyekezett megérteni a szellemi valóságot és a szillogizmusok bazaltútján közelítette meg az abszolút szellemet, a szellemtörténet és a szellem phaenomenologia: Dilthey, Scheler, Nicolai Hartmann, Heidegger, nálunk Brandenstein Béla és Jánosi József pedig a kultúra, a társadalom, a történelem tárgyiasított világából nyomozza egyéni és abszolút szellem útjait.

A következőkben a szelleme lét megnyilvánulásait vizsgáljuk a mai phaenomenologia útján – kívülről befelé haladva. Utunkat a szellemi valónak hármass viszonya szabja meg: a tudatnak a tárgyhoz, az én-nek a te-hez (tehát közösséghez), az öntudatnak saját magához való viszonya. Ezért először a szellemi létnek a tárgyi világban való megnyilvánulásait, aztán a kö

zösségben való jelentkezését, végül az emberi tudatban való fennállását vesszük szemügyre. Tárgyalásunk határát a phaenomenologiai célkitűzés szabja meg: a szellemi lét phaenomenonját, tehát tükrözését, kivetítődését, jelentkezését nézzük, nem mibenlétét; célunk a megragadás, leírás, megértés, nem pedig az alapokra, a lényeg mélységeibe való tekintés. Épp ezért egyszerűsítjük le tárgyunkat a szellemi létnek az embertől függő, belőle származó phaenomenonjára, és tartózkodunk a magukban fennálló szellemi valókra és az abszolút szellemre visszavezethető jelenségek feltárásától.

*

A szellem megnyilvánulásai a tárgyi világban.

M. Heidegger a szellemnek objektivációit három csoportra osztja; a közlések (beszéd, írás), kifejezések (művészet, játék, szertartás) és szerszámok (Zeug) csoportjára. Közös jellemvonásuk, hogy ezekbe a szellem valamiképp bele szövődik, beleivódik, beletestesül. Természetes, hogy nem egyenlő mértékben és arányban. Tökéletesebben és egyértelműbben hordozza a szellemet a beszéd és írás, mint a még mindig képszerű kifejezés jeliben is az egyéni arckifejezés, gesztus, mozdulat másként, mint a tárgyba beledolgozott képpel, szoborral stb. adott kifejezés. Ezeknél is gyengébb a szerszámok, eszközök szellemtartó és kifejező képessége.

Ezt a csoportosítást nem tekintjük teljesnek: Az objektivációk körét ki kell tágítanunk, a szerszámokon túl még egy fontos csoportot kell alkotnunk, mely azokkal legalább egyenlő

módon objektiválja az emberi szellemet: ez a nemesített növények és szelídített, háziasított állatok csoportja. Ha a pattintott vagy csiszolt kovakő, a primitívek kagylókból, csigákból font ékszere, a fejlődő kultúra sátra, barlangja, háza, gazdagabb szerszámkészlete a szellem nyomait viseli, mennyivel inkább a kultúrnövények és a domesticált állatok csoportja! Hiszen ezek kiválasztásában a tapasztalatot összegező megismerés, az öfenntartás, önvédelem célját szívesen, évtizedekre szemmeltartó és követő akarat, a természet folyamába belenyúló, azt nem erővel, hanem hozzásimulással nemesítő és idomító magasabbrendű életszint jelenik meg.

Az objektivációk e négy módján alkotja meg az ember kultúrájának tárgyi készletét: nyelvét, írását, művészetét, iparát, kereskedelmét, technikáját, mezőgazdaságát és állattenyésztését. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy az emberi szellem a *kultúrában* teremti meg a maga objektivációját, általa dolgozza *bele* a maga világát a természetbe, élő és élettelen anyagba. Ha a természetet magát a formavilág fokozatos kibontakozása, gazdagodása jellemzi, akkor a kultúra még inkább fokozza a szellemi létből származó, azt tükröző formavilágot a természetben. Magán az élő természetben is megnyilvánul ez a formai gazdagodás a nemesítések és háziasítások terén; gondoljunk csak arra, inennyi új változatot teremtett az ember a műkertészet és az állattenyésztés útján, pl. a rózsák vagy a kutyák fajában. Magába az élettelen anyagba is beleszővi a technikai és művészi kultúra a szellem formateremtő gazdagságát! Mit alkot az idomtalan *márványtömbből* Praxiteles vagy Mi-

chelangelo képzelete és alkotó ereje! Hogy beledolgozza a *vasba* saját értelmének és akaratának vonásait a gépkultúra embere! A leg-egyszerűbb szerszám, a pattintott kovakő, mely vágásra, fúrásra, támadásra és védekezésre egyszerre alkalmas, már ezen formai átalakulása és gazdagodása által tükrözi a szellem uralmát az anyag fölött.

A tárgyi kultúra világa épp formai gazdagodása által hordoz sajátos *jelentéstartalmat*, mely egyrészt az emberi szellem számára érthető, másrészt – emberi szellemre utal, mint a jelentés eredeti megadóójára. A természet tárgyainak önmagukban is van jelentésük, de ez a jelentés nem más, mint az egyes tárgyak, elemek, vegyületek, növény- és állatfajok saját alaki valósága. Amint azonban a természet tárgyait az emberi kéz alakítja, saját jelentéstartalmukon kívül és azon túl: új, gazdagabb jelentést nyernek. A kovakőből szerszám, a márványból Apollo, a vasból gép lesz. Ez az új jelentéstartalom különbözteti meg a kultúra tárgyát a természet darabjától. A praehistoriával foglalkozó kutató ma már átlag nehézség nélkül különbözteti meg a kőbaltát olyan kődarabtól, mely bár alakjára a másikhoz hasonló, mégsem hordja magán a kultúreszköznek szellemszülte vonásait. Ezek a vonások a legprimitívebb fokon is elárulják a cél és eszköz viszonyának felismerését és a természetnek ily irányú átalakítását; fejlettebb fokokon pedig mind világosabban mutatják eredetüket, az anyagnak a szellem birodalmából eredő képzetek, eszmék, szükségletek szerint való kiképzését. A *szerszámtól a közlésig* az emberi szellem úgy finomítja az anya-

got, hogy lelkivilágának kivetítésére mindinkább alkalmas legyen. A szerszámban *utánozza* a természetet, saját testének szerveit vetíti ki az anyagi világba. A művészetben *kifejezi*, képszerűen másolja saját szemléletét, képzetait, eszméit, a *közlés* módjaiban leegyszerűsíti a képeket *tiszta jelekké*, a képírásból eljut a betűig, a beszédben megteremti a természet csodás gazdagságát jelszerűen kifejező szókinccset, mely által szemlélet, képzet, érzés, akarás: a tudat egész világa objektiválódhatik. A költő élménye dalban, a filozófus világképe bölcséleti műben, a nép érzésvilága énekeiben és zenéjében, a tudósok kutató munkája a könyvtárakban, a művészek ihletett meglátásai képekben, szobrokban nyernek kifejezést.

Minél jelszerűbbé válik a szellem objektivációja, annál könnyebb a *kifejezése és megőrzése*, viszont annál nehezebb a megértése olyanok számára, akiknek szellemi világa más objektivációkhoz szokott. A primitív ember baltáját, íjját, törét, lándzsáját ma is felismerjük, használni is tudjuk, de barlangi rajzainak tárgykörét, jelentéstartalmát alig tudjuk már felderíteni. Még nehezebb kihalt népek, kultúrák írását, nyelvét megfejteni, jelentésüket feltárni. A krétai írást még mindig nem tudjuk olvasni, *r* az etruszkot viszont könnyű olvasni, mégis mindmáig érthetetlen az etruszk nyelv.

A szerszámtól a képen át a tiszta jelig: ez a szellem objektivációjának foka: ez egyúttal a kifejezés könnyebbé, a megértésnek viszont nehezebbé válása. Ebből az emberi szellem egy másik vonására ismerünk. Arra, hogy bár fennállásában egyénien zárt és másoktól különböző

személy, tudatának képzet-, eszme-, célgazdaságában másokkal érintkező, velük rokon. Az egyediség régi axiómája az, hogy: *individuum est ineffabile*. Az egyedi valóság nem egyedi elkülönültségével és zártságával, hanem egyetemes jelentéstartalmával tudja magát másokkal közölni. Objektivációiban is az egyetemes jelentéstartalom érthető. A szerszám, a gép megértése könnyebb, mint a képé; a képé könnyebb, mint a jelé. Egy kínai kés felismeréséhez, használatához nem kell sok tanulmány, de egy kínai istenséget ábrázoló szobrot csak tanulmányok segítségével ismerünk fel. Hát még a kínai íráshoz mennyi tanulmány kellene! Ennek magyarázatát abban találjuk meg, hogy minél jelszerűbb az objektiváció, annál alkalmasabb az egyedi tudattartalmak objektiválására; de annál hozzáférhetlenebbé válik mások számára. A tolvajnyelv és a chiffre – idegenek számára érthetetlenek; a képeskönyvet viszont analfabéták is megértik.

Az egyiptomiak az emberi lelket megkettőzik, *ka-nak* és *ba-nak* gondolják. A *ka-nak* jelképe egy hieroglif; *ez a ka* az ember láthatatlan mása, életelve; ez ott marad a múmia mellett, élvezzi a halott ételeinek láthatatlan erejét. A *bá-t* ember arcú madárnak festik. Ez a lélek szellemi része, szárnyakon jár, messze repül a testtől, a másvilágba, de vissza is térhet a múmiához.

A tárgyi kultúra objektivációi valahogy a földre, az anyagba akarják rögzíteni azt a szellemet, melynek létüket köszönik, hogy el ne repülhessen, tova ne szállhasson. Hiába való igyekvés. Az objektiváció csak árnyéka, tükör-

képe a szellemnek: mint árnyék: szegényebb az alkotó szellemnél, mint tükörkép is csak vetülete az élő, tudatos szellemi valóságnak. Ezt az egyedi, gazdag, sokoldalú, élő valóságot a kultúra ugyan meg nem rögzíti, örökkévalóvá nem teszi, még ha piramisokat épít is föléje. Az élő szellem elszáll oda, ahonnet jött, a más-világba; de tartózkodásának árnyékát itt hagyja a kultúra emlékeiben.

*

A szellem megnyilvánulásai a közösségben.

A szellem nemcsak a tárgy felé halad, hanem más, tőle különböző személyek felé, hogy velük találkozzán, közösséget alkosson. A- közösség az én és a te különállását oldja fel a «mi»-ben. A közösség, az egyéni szellemek érintkező, egymásraható, alakító lehetőségeit teremti meg; a különböző közösségek tehát az emberi szellemnek a tárgyi világtól különböző megnyilvánulásait tárják fel.

A különböző közösségek az emberi szellemnek tartalmi és alaki vonásait nyilvánítják ki, úgyhogy maguk a közösségek, a házasság, család, törzs, nemzet, állam, a gazdasági, tudományos, művészi, sport stb. – társaságok – az objektivációkhoz részben hasonló, lényegileg különböző szellemhordozókká válnak.

A közösségi szellem tartalmi vonásaiból elég legyen utalni arra a gazdag érzésvilágra, mely a házastársakat egymáshoz vonzza és egymás mellett megtartja; a nemzeti múlt, kultúra, eszmények közösségére, az állampolgári erényekre, a barátság lelket egyenlővé tevő erejére,

az érdekszövetségek hatalmi és gazdasági célkitűzésére, az iskolák nevelő értékére.

Vannak a szellemi világnak oly tartalmi értékei, melyek vagy teljesen, vagy részben a közösségnek köszönik létüket: ilyenek a népszokások, az élet egyöntetű ritmusa a közösségekben, a jog, a társadalmi erkölcs. A kultúrának legtöbb teljesítménye a közösség fejlesztő, támogató közreműködésével keletkezik.

A közösségi szellem formai vonásait a közösség keletkezésén, fennállásán és megszűnésén vizsgálhatjuk. A legalapvetőbb ezen vonások közt az egyéni léleknek épp egyediséből eredő árvasága, magárahagyottsága, mely kiegészülésre, társulásra ösztönzi az egyént. «Nem jó az embernek egyedül lenni» hangzik felénk a Genesisből; Robinzonokká hajótöröttek lesznek, de ők is örülnek bárkinek, ha Péntekként hozzájuk vetődik; remetékké azok a lelki hősök válnak, akik a lélek társas igényének letörésében a mortificatio hatásos eszközét látják, hogy a lélek másik, alapvető közösségét az Istennel annál zavartalanabban bírassák.

A közösség a történelmi ember élettere, mielője, beléje születik, mint otthonába, községébe, hazájába. De alkot is magának közösséget: valójának *árvasága* hajtja másokhoz, keres támaszt, társat, barátot; *gyengesége, védtelensége* ösztönzi a társulásra, hogy többedmagával erősebb legyen az életért való harcban. *Hatalomvágya* űzi mások igábefogására; életének ismerettel, tudással, művészettel, boldogsággal való telítése mind-mind közösségalkotásra sarkalja. Mint a közösség tagja: az egyén ad is, veszít is a közösségben. A közösség a szellem értékeinek

piaca, kicserélő helye. A szülők, a társadalom az Egyház biztosítják a neveléssel, tanítással! a kultúra javainak átöröklését az ifjabb nemzedékre; a kimagasló egyéniségek értéktöbbletükkel gazdagítják saját hazájukat, sőt az emberiséget.

A szellem a közösségben *egyszintre* törekszik, nivellálódik. Divat, stílus, viselkedésmód, illem köti meg egyéni kifejeződését, életalakítását; a közvélemény gátja szorítja a kitaposott útra, ha le akar térni róla, láthatatlan szájak vizsgálják lelkiismeretét, óvják vagy rongálják becsületét. A tömeg – egész alkalmilag – serkenti vagy köti alkotóerejét. A közösségnek alapformája: a conjugium – közös iga a házasságban – mindvégig megmarad, a közösség minden formáján: *iga* marad, melyben az egyén szabadságát áldozza fel, akár önkényt, akár kényszerből a közjó, a törvény, a közvélemény, a tömegszuggesztió, a terror és a pánik hatalmának.

Néha úgy tűnik fel, hogy az egyén egészen elvész a közösségben, mintha a közösségi szellemnek egészen önálló élete volna, mely felszívja az egyén kezdeményező, teremtő, alkotó hatalmát. Valahogy a névtelen részvénytársaságok módján ül a közösségi szellem mindenki nyakába, hatását az *uniformizált* ruhán, az érzelmet palástoló arckifejezésen, az egyformán masírozó életütemen látjuk. A prófétát ezért nem hallgatják meg hazájában, a géniének a falanszterban széklábakat kell faragnia.

Pedig a közösség pillére mégis csak az egyén, összetartó ereje nem a kényszerzubonyként rászabott uniformizált lélek, hanem az élet-

célok, eszmények, közös értékek szeretetében összeforrott, eggyéolvadt lélek. *Cor unum et anima una*. A közösségi szellem phaenomenológiája ma sem láthat más gyökeres közösségalkotó és fenntartó erőt, mint amit Szent Ágoston, a szellem phaenomenonjának és noumenonjának legmélyebb kutatója látott meg a *De civitate Dei*-ben. Kétféle szeretet teremti meg az emberi közösséget: az Isten megvetéséig ható önszeretet hozza létre a *civitas diabolit*, az önmegvetésig űző Istenszeretet a *civitas Dei*-t. Így tárja fel magát az emberi közösség különböző formáiban: a közvélemény, közszellem, tömegőrület, szokás, illem, divat, jog és erkölcs szava által az alapjában véve magában álló, szubsztanciális, de valójának egész súlyával Isten felé nyugalankodó emberi szellem.